

Talât Ulusoy: MÜZAYEDELER ve EKONOMİNİN TÜRKLEŞTİRİLMESİ

Posted on 01/08/2017

Tarih, 11 Eylül 1922, Pazartesi. Ankara Kuvvetleri İzmir'e gireli iki gün olmuş. Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey ve altmış kadar arkadaşı, "memaliki müstahlasa" (kurtarılmış yerler) hakkında alınacak önlemler üstüne bir önerge verir.

"Meşgul (işgal altında) vilâyetlerimizin düşmandan kurtarılması sebebiyle, mûtat vazaif Hükümet (alışılmış hükümet görevleri) haricinde hâsıl olan binlerce dâva ve vazifelerin âcilen rüyet ve halli (görülüp halledilmesi) ve yaralı Milletimizin tedavi ve takviyesi için kurtarılan yerlerdeki berveçhi zir (aşağıdaki gibi) sayılan dertlerimize Büyük Millet Meclisinin hemen vaziyet etmek vazifesidir (el koyması görevidir)."[1]

Dertler beş madde olarak sıralanır ve dördüncüsünde; "Emvali metrukeye ve düşmandan alınan ganaime Hazine namına vaziyet edilerek, ziyadan vikayeleri" talep edilir. Yani, "Terkedilmiş mallar ve düşmandan alınan ganimetlere Hazine adına el konularak, sahip çıkılması" istenir. Önerge sahipleri İzmir'de ele geçen "ganimet"lerin kapanın elinde kalmasından korkmaktadır. Bu istek yerine getirilmiş midir, değilse ne olmuştur ve nasıl olmuştur?

Cumhuriyet'e geçişte ekonominin Türkleştirilmesi süreci bugüne kadar farklı

perspektiflerden ele alınmıştır. Fakat bu konuda somut olarak mülk ve varlık transferinin nasıl gerçekleştiğine ilişkin daha çok çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu yazı, 1920'ler İzmir basını ve de özellikle basına yansıyan müzayede haberlerini inceleyerek ekonomik alandaki Türkleştirme sürecini ve İzmir Hıristiyanlarına ait varlıkların serüvenini inceliyor.

İstiklâl mi, Fetih mi?

Önergede dikkati çeken iki kelime vardır, “ganimet” ve “emvali metruke.”

Ganimet: “Harpte düşmandan zapt olunan mal”[2] yani “Savaşta düşmandan zorla ele geçirilen mal”[3] anlamındadır..

Fetih suresi 18-19. ayetinde “Şüphesiz Allah,.. onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir”; ve 20. ayetinde “Allah, size, elde edeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir” buyrulur.[4] Enfâl suresi 69. ayette ise “Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin” der. Fetih ve ganimet ayrılmaz bütündür ve “düşman” olandan alınan ganimet İslâm olana haktır, helâldir. Ama bu iki kavram, yani “fetih” ve “ganimet” bir Osmanlı şehri olan İzmir için de geçerli midir?

Ankara Müftüsü Börekçizade Mehmet Rıfat Efendi'nin adıyla anılan “Ankara Fetvası” dindar veya değil bütün Cumhuriyetçilerin olumladığı bir metindir denilebilir. Bu fetvada, “Osmanlı memleketinin bir parçası olan İzmir, Adana, Maraş, Antep ve Urfa havalisine düşmanlar tarafından tecavüz edilerek, gayrimüslim vatandaşlar ile işbirliği halinde Müslümanları öldürüp, mallarını soygun ve yağma edip, namuslarına tecavüz ederek mukaddesatlarını tahkir...” ederse “onunla savaşmak herkese farzdır” der.[5]

Fetva, henüz Büyük Millet Meclisi açılmadan yayınlanmıştır. Meclis, Fetva'da şart kipiyle ifade edilen “gayrimüslim vatandaşların işbirliği” ettiklerini kabul etmiş midir? Öyleyse, bu

kabulde iki büyük hata vardır: Birincisi, Fetva dini farklı “vatandaş” varlığını kabul etmektedir ve vatandaşa rağmen vatani kurtarmaktan söz edilebilir mi? İkincisi, eğer ortada tecavüz ve ihanet varsa, bu fiili işleyen İslâm millet insanı da olamaz mı? Suçun şahsili bir yana, henüz suç sübuta ermeden bütün olarak başka inanç topluluklarını “mahkûm” etmek doğru mudur?

“İstiklâl Harbi” yukarıdaki ayetlere dayanarak verilmiş olsa da, yine de, “ganimet” kavramının en yetkili ağızlarda ve en üst kurum olan Büyük Millet Meclisi kürsüsünde dile getirilmiş olması ve Meclis’te var olan “din bilgini” kişilerin “ganimet” kavramına itirazda bulunmamaları, “ganimet” kavramının dinen de yerinde kullanıldığına dayanak oluşturur. Örnek, aynı toplantıda konuşan Maliye Bakanının şu cümlesi:

“Bildiğiniz gibi ordu Uşak’tan Alaşehir’e doğru ilerlerken biz, üç tane ganimeti harbiye komisyonu gönderdik. Bunlar, üç kol üzerinden ganimeti yazmaya başladılar. Fakat ganimet o kadar çoktu ki, bu yalnız tespit ve yazma ile kaldı....” Yani “ganimet” kavramı Meclis komisyonuna isim olacak kadar resmiyet kazanmış durumdadır.

İleride “terk edilmiş mallar” çeşitliliğine baktığımızda, bu mallar arasında Yunan ordusundan ele geçirilmiş silah, mühimmat veya erzak olmadığı görülür. “Terk edilmiş mallar”ın tümü sivil Osmanlı yurttaşlarına aittir. Bu mallara “ganimet” diyebilmek için, bu malların sahiplerinin ayrımsız “düşman” olarak tanımlanması şarttır. Yoksa, bir kısım Osmanlı vatandaşlarının mal ve mülklerine ganimet olarak “helâl”inden el koyabilmek mümkün olmayacaktır. Bu nokta, Büyük Millet Meclisi’nin tümü İslâm milletten olan ordusunu Afyon’dan İzmir’e yürütebilmek için şarttır. Ama “ganimet” ifadesi sadece bir “teşvik” ifadesi olarak, ya da Maliye Bakanı ağızından kaçmış bir söz değildir; “ganimet” resmi yazışmalarda da yer alır:

“İzmir Ticaret Odası Meclisi’nin, 30 Kanunusani 1339 (30 Ocak 1923) tarihinde yapılan 13’üncü oturumunda oybirliğiyle aldığı karar aynen şöyledir:

“Ganaim-i Harbiye Komisyonu (Harp Ganimetleri Komisyonu) tarafından mevrud (gelen) tezkere mucibince talep olunan eşhas hakkında tahkikat icrasına.”

Bu kararın özet olarak aktarımı da şöyledir: ‘Savaş Ganimetleri Komisyonundan gelen tezkerede ismi geçenlerin araştırılması’ kararı.”[6]

Aslında bu noktaya varılması bir “zafer” heyecanı veya bir tesadüf değildir. Daha Büyük Millet Meclisi açılmadan, 16 Nisan 1336 1920 tarihinde, Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi’den alınan fetvada “Osmanlı memleketinin bir parçası olan İzmir, Adana, Maraş, Antep ve Urfa havalisine düşmanlar tarafından tecavüz edilerek, gayrimüslim vatandaşlar ile işbirliği halinde müslümanları öldürüp, mallarını soygun ve yağma edip...) denilerek niyet ortaya konmuş oluyor.”[7]

Ya Terk Et, Ya Terk Et!

Resmi tez şu şekilde özetlenebilir: Rum ve Ermeni Hıristiyan nüfusun tümü “vatana ihanet” etmiş “düşman”dır ve bu ihanetin korkusuyla her şeyini bırakıp kaçmıştır! “Düşman”ın dayalı döşeli evi, mallarıyla dolu dükkânı, meyveleri dallarında bağı, bahçesi, tarlası ve hatta fabrika gibi taşınmaz mallarının; para, altın, ziynet vb. taşınabilirlerinin tümü “ganimet”tir. “Düşman”ların hemen tümü Rum ve Ermeni’dir. İçlerinde çok az Levanten, Yahudi ve diğer milletlerden olanlar olabilir. “Düşman”lar zorluk çıkarmamış, milli kuvvetlerle çatışmaya tutuşmamış ve her şeylerini terk edip “kaçmış”lardır. Yahudi mahallesi yanmadığı için İzmir Yahudileri yerli yerindedir. Mahalleri yangın bölgesinde kalan ecnebler (Levanten ve başka ülke vatandaşları) ise İzmir’den “bir süre” için tahliye edilmişlerdir. Dönüş girişimleri gazetelere haber olur:

“Hariki hail (korkunç yangın) sebebiyle şehrimizi terk eden ecnebler peyderpey avdet etmeye başlamışlardır. Şimdiye kadar bir çok ecnebi aileleri geldiği gibi bugün ve yarın

Rodos'tan, Beyrut ve İskenderiye'den, Marsilya'dan ve İtalya'nın bazı limanlarından ve Adalar'dan vürud edecek (gelecek) Fransız ve İtalyan vapurlarıyla daha pek ecnebilerin gelecekleri işitilmiştir.”[8]

O günlerde yayınlanmış şu sıkıyönetim bildirisini hatırlayalım:

“Altı numaralı bildiride verilen mühlet bugün (30-9-38)de hitam bulmuşsa da kâfi derece ve miktarda vapur bulunmaması sebebiyle bahren mükarafat etmek arzusunda bulunanların bir kısmının hareket edemedikleri anlaşıldığından işbu mühlet sekiz gün temdit olunmuştur. Son müddetin hitamı olan 8-10-38 akşamına kadar bahren gitmek arzusunda olanların behemehal hareket etmeleri muktazidir. Bahren gitmeyecek olanlar dahil memalike naklolunmak üzere kendilerine en yakın olan karakollara müracaatla efrat ve aileleriyle beraber isimlerini kaydettirecekler ve harekete amade bulunacaklardır. İsimlerini kaydettirmeyenler o emir hükmüne itaat etmemiş addolunarak tecziye edileceklerdir.”[9]

Haberle bildiriden anlaşılan şu: Henüz yangının üstünden bir ay geçmemişken, İzmirli Ermeni ve Rumlara şehri terk etmeleri için tanın süre henüz bitmişken ve henüz savaşta karşı cephede yer alan Fransa ve İtalya ile barış anlaşması imzalanmamışken, çoğu çifte pasaport taşıyan Levantenler ile, Fransız ve İtalyan vatandaşları İzmir'e dönebilmekte ve mallarına sahip çıkabilmektedir. Fakat, İzmirli Ermeni ve Rumlar ya kendi “arzu”su ile vapurlara binip gidecek, ya da vagonlarla İç Anadolu'daki esir kamplarına gönderilecekler, bildiride söylenen budur. Onların mallarına resmen “emvali metruke” adı verilse de, aslında onlar “cebri terk-i evtan”dır (zorla vatanlarından ayrılma) durumunda bırakılan kişilerin “gasb-ı emval”idir (malların zorla alımı).

O günlerde, başka örneğine rastlamadığım, şehrine aşk ile bağlı bir İzmirli Rum'un, Eczahaneyi Osmani sahibi eczacı Lusonidas'ın “veda” mektubu yayınlanır. Şöyledir:

“Talih beni sevgili dostlarımdan ayırmak istedi. Kendilerinden derin tahassuslar (içten

duygular) ve elim tesirlerle ayrılıyorum. Her nereye gidecek olsam bu aziz dostlarımın hatırası beni müteselli edecek ve ibraz ettikleri asarı teveccüh (gösterdikleri sevgi) ve muhitleri beni ilelebet kendilerine minnettar bırakacaktır. Bilhassa doktor Bahtiyar Hüseyin ve biraderi binbaşı Necati, karm-ı umuru laf (söz ustası) Emirzade Refik, sıhhiye müdürü Şükrü, operatör İsmet, piri muhterem (saygın büyüğüm) doktor Mustafa Enver, bakteriyolog Memduh beylerle sevgili İzmir'imizin bilcümle etibbayı Osmaniye'sinin (bütün Osmanlı hekimleri) ve eczacı Süleyman Ferit, Mahmut Esat beylerin ve diğer eczacı arkadaşlarımın insaniyetlerini unutmayacağım.

Çocukluğumdan beri aralarında yaşadığım bütün İzmir Müslümanlarına kemali teessürle (derin üzüntü) arz ve veda ediyor ve daima sadık ve halis bir Türk muhibbi (dostu) kalacağımı temin ediyorum. Allahaismarladık. "[10]

Meclis Ganimete El Koyuyor

Bu "zorla yerinden edilen" İzmirliilerin "ganimet" olarak el konulan mallarının başına gelenler Büyük Millet Meclisi'nde ancak iki buçuk ay sonra görüşme konusu olur. Konu "Memaliki mustahlasadaki emvali metruke hakkında Maliye Vekilinden istizah tavriri" (kurtarılmış yerlerdeki terk edilmiş mallar hakkında Maliye Vekili hakkında gensoru önergesi) verilmesi üzerine gizli oturumda ele alınır.[11] İlk söz Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey'indir. Şunları söyler:

"Müsaadenizle biraz da İzmir vaziyetine temas edeyim. Efendim, İzmir'de ve bütün emvali metruke yanan 'kısmı hariç olmak üzere emvali metrukenin menkul kısmı - miktar ifade edemem, çünkü henüz nakde tebdil edilmemiştir (çevrilmemiştir). Tahmini acizaneme göre mücadeleyi milliyenin ihtidasından (başlangıcından) bu sene nihayetine kadar olan açıklarımızı kapatabileceğini ümit ediyorum..." Dikkat edilmesi gereken noktalardan biri, terkedilmiş malların sadece taşınabilir kısmının "açık kapatmaya" yetmesidir! İlaveten

taşınamazlar; konaklar, bağlar, bahçeler söz konusudur... Bakan devam eder:

“ Taşınabilir mallar üzerindeki düşman ordusu geri çekilirken, dağıldıktan sonra yağmalar yapıldığını konu etmiştim... Bunlar savaşın doğal sonucu olmak lâzım gelir ve zannediyorum ki Yüce Meclis de böyle kabul eder Bu arada kötü ahlaklı insanların da araya karışması kaçınılmaz bir şey. Fakat öyle işitildiği şekilde terk edilmiş mallardan devletin yararlanacağı bir şey kalmamıştır sanılmasın ...”

Evet, Meclis de Bakan gibi düşünmektedir. Terk edildiği söylenen malların sahibi olan vatandaşların durumu, neden terk edip (!) gittikleri, çoluk-çocuk, yaşlı-genç hepsinin “düşmanla işbirliği etmiş hain” sınıfına sokulamayacağını dile getiren bir tek milletvekili çıkmaz! Ama şu nokta Mardin milletvekili İbrahim Bey tarafından araya girip dillendirilir:

“Efendim, işitiyoruz ki, İzmir’in yağmasına bir çok subay, ordu kumandanları katılmıştır. Bu olmuş mudur? ... Bu doğru mudur? O paralar ne miktardadır? Sonra birçok mebus arkadaşlarımız mobilyasıyla beraber evlere girmiş ve şimdiye kadar o evleri kullanıyorlar, bu da doğru mudur? ...”

İbrahim Bey’in kuşkusu bir “vehim”den ibaret değildir. Bu mesele resmi duyurularda bile yer alır:

“Zabitan (subaylar) kendiliklerinden hiçbir veçhile (nedenle) ikâmetgâh (konut) işgal edemeyeceklerdir. Ancak kumandanlığına müracaatla İskânı Muhacirin Komisyonu’nun göstereceği bir işgal olur.”[12]

Sıkıyönetim bildirisinde de görüldüğü üzere, yeterli vapur olmadığı için İzmirli Rum Ermenilerin önemli bölümü halen şehirdedir ve evleri işgal edilebilmektedir.

Bakan, İbrahim Bey’i yanıtlamaya çalışır:

“Çok yokluklarla üç sene mücadele eden ve memleketi kurtaran ordu takiplerine devam ederken ve arkasından yine üç sene baskı altında kalmış insanların üzerinden o baskı kalkınca Hükümet makinası kuruluncaya kadar bazı normal olmayan hareketlerin olmasını zorunlu görüyorum. Ve bunda en hafifi ve en azı yapılmıştır...” der mazereten.[13]

Her Şey “Kanun” a Uygun

İzmir’in geri alınışından dört buçuk ay kadar önce, 20 Nisan günü Büyük Millet Meclisi bir kanun çıkarır. Kanun’da “1919 sonrası firar eden ve kaybolan şahısların Emval-i Metrukesi” ile ilgilidir. Bu kanuna göre “kaçış ve kaybolmalarından dolayı sahipsiz kalmış olan terk edilmiş taşınır mallar, hükümetçe usulüne göre arttırma ile satılır ve taşınmaz mallar ile tarım ürünleri yine hükümetçe idare edilerek gelirleri, kira bedelleri ve diğer gelirleri, emanet hesabına kayıt edilmek üzere mal sandıklarına yatırılır.”[14] Bu kanun “1915 tehcirine ek olarak savaş öncesi ve sonrası yurt dışına çıkmış olanları da kapsıyordu.”[15]

Sözü edilen kanun İzmir için özel olarak çıkarılmıştır demek pek yanlış olmaz ve 29 Kasım’da, İzmir’in geri alınışından iki buçuk ay sonra hükümet üyesi tarafından söylenen şu sözler bunu doğrular:

Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey hakkındaki gensoru görüşülürken, terk edilmiş malların büyüklüğüne ölçü olacak çok anlamlı bir açıklama yapar: “Efendim, İzmir’de bütün terk edilmiş mallar, yanan kısmı hariç olmak üzere, terk edilmiş malların taşınabilir kısmı - miktar ifade edemem, çünkü henüz nakde çevrilmemiştir- aciz tahminime göre Milli Mücadele’nin başlangıcından bu sene sonuna kadar olan açıklarımızı kapatabileceğini ümit ediyorum...”[16]

“Ganimet”in durumu, bakanın sözleriyle böyle. Bakan daha çok menkul (taşınır) “ganimet” üstüne konuşuyor. Kapanın elinde kalanlar dışında, “milli emlâk” defterine kaydedilecek

“gayrimenkul ganimet”ler; konak, yalı, fabrika, bağ ve bahçeler var.

Ne Kadar Gayrimenkule El Konuldu?

“İzmir’de Ne Bıraktılar” başlığıyla yayınlanan aşağıdaki “gayri menkul ganimet” dökümü İzmir Tasfiye Komisyonu kaynaklıdır:

“Emvali metruke olarak 12278 hane, 2831 mağaza, 89 fabrikadır...

İzmir’de, emvali metruke, emlâkı milliye namlarıyla iki kısım emlak vardır.Emvali metruke de üç kısımdır: 1- Mübadeleye tabi eşhas metrukata, 2- Ermenilerle bazı firari Museviler emvali, 3- Ecnebilere (yabancılara) ait olup elyevm (bugün) hükümetçe idare edilmekte bulunan emvaldir.

Mübadeleye tabi olanlar metruk emvali ber veçhe atidir (aşağıdadır): 9687 hane, 2173 dükkân ve mağaza, 79 fabrika, 2 hamam, 1 hastane, Ermeni ve Musevilerden metruk emval; 1600 hane, 648 dükkân, 10 fabrikadan ibarettir. Ecnebi metrukata tespit edilmektedir.”[17]

Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey’in konuşmasında geçen “menkul emval” ve yukarıdaki Tasfiye Komisyonu haberindeki “gayrimenkul emval”in “ganimet” olarak şahıslar tarafından el konulanı dışında kalanları “milli emlâk” olarak devlet mülkiyetine geçirilir. Devlet ne yapacaktır elindeki onca emvali?

Hükümet önce “Metruk emlâkin dağıtılması” konusunu ele alır ve “1924 Anayasası’nın kabulünden önce” görüşür ve; “Erzurum Mebusu Rüştü Paşa ve rüfekasının (arkadaşlarının)Mübadele, İmar ve İskân Kanunu’nun sekizinci maddesine zeylen (ek olarak) (3/217) numaralı teklifi kanunisi” 13 Mart 1924’te kabul edilir.[18] Bu ek kanunun birinci maddesine göre:

“Mübadeleye gayritabi eşhasa (esas olarak, 1915’te ve 9 Eylül 1922’den sonra terke zorlanan Ermeniler için kullanılan yeni bir sıfattır) ait olup hükümet yedinde bulunan metruk emlâk ve arsa” malı zarar görmüş veya muhtaç Müslümanlara dağıtmaya başlandı. Oysa “muhtaç” olandan ziyade İttihatçı şebeke mensuplarına, Müslüman-Türk iş adamlarına, milli kurumlara (Tayyare Cemiyeti, Türk Ocağı gibi) dağıtılmasına imkân veren 22 Şubat 1926 tarihli 748 no’lu kanunla dağıtım iyice yaygınlaştırıldı.[19]

Bu dağıtımdan arta kalan gayrimenkullerin müzayede yoluyla satışına gidilecektir. Ama önce taşınır malların satışına ilişkin kaynaklardan derlediklerimizi resme dahil etmek gerekiyor.

Tuz da Kokarmış

İşte, “ganimet” kaydedilmiş taşınır mallar, iğneden ipliğe kadar müzayede (açık arttırma) ile satılmaya başlanır. Taşınmaz malların da peyderpey satışına başlanmakla birlikte, satılacak malın çokluğu, satın alacak zenginin azlığı nedeniyle, elde kalanlar kiralama müzayedesine çıkarılır.

Dönemin İzmir gazetelerinde ilk göze çarpan müzayede ilanı İzmir Defterdarlığı tarafından verilir:

“Saman İskelesi’nde Dimitris ve Şerikleri (ortakları) mağazasıyla Garbiyan Çarşısı’nda Manoli Matçurya ve Mihail Eksinopulo ve Mihail Kotiyadi ve Karagöz ... mağazalarında mevcut peynir ve tuzlu balık müzayedeye vazedilmiştir (konulmuştur). Müzayede, Teşrinievvelin (Ekim ayı) ikinci Pazartesi günü akşam zevali (gün batımı) saat beşten sonra en ziyade bedeli veren talibine ihaleyi katiyyesi (kesin ihalesi) icra edilecektir. Müzayedeye iştirak edenler, yüzde on teminat akçesi verecektir. Mesarifi nakliye, dellaliye vesair bilcümle mesarifi (bütün masraflar) müşteriye aittir. Defterdarlıkta müzayede heyetine müracaat edilsin.”[20]

Peynir ve tuzlu balık da “terk edilmiş”tir ve hemen satışına gidilir. Oysa bu tarihte Hıristiyan İzmirliilerin çoğu hâlâ şehirdedir![21] Şehri henüz terk etmemiş de olsa İzmirli Hıristiyanların malları-mülkleri “emvali metruke” muamelesi görür!

Hatta, şehrin yeni yöneticileri o kadar “ileri” görüşlüdür ki, İzmir ve çevresinde zeytin toplama müzayedesini ilânı verirler.[22]

İzmir’in geri alınışından üç ay kadar sonra gazete ilânlarıyla adı duyulan “Türk Müzayede Salonu” çatısı altında “terk edilmiş taşınmaz mal” müzayedesini duyurulur. Mevcut gazete koleksiyonları içinde rastladığımız ilk ilân 15 Aralık 1922 tarihli. İlân metninde o hafta müzayedeye hangi “terk edilmiş taşınır mallar”ın çıkarılacağı duyurulur. Örneğin bu ilk ilânda metin şöyledir:

“Bu hafta gayet kıymetli Alman piyanosuyla pirinç kesme birer ve ikişer karyolarını Acem, Kayseri, Uşak, Kula halı ve seccadeleri ve sair bir çok möble çeşitleri satılacaktır. Fırsatı kaçırmayınız.”[23]

Her hafta Cuma günleri tekrarlanan müzayedelerin , başlığın üstünde, “Hükümet civarında Beyler sokağında 31-1 numaralı büyük binada” tarifıyla adres verilir ve en alt satırda “Müzayede sabah saat onda başlar” cümlesiyle biter.

Bir başka müzayedede şunlar vardır:

“... Çay ve yemek tabaklarının çeşitleri, Amerikan iskemleler ... ve ipekli kupa takımları ayaklı ve ayaksız Singer dikiş makineleri halis Rusya mamulâtından minesini beyaz semaver köroklü çocuk arabaları tek ve çift kanatlı aynalı dolaplar kupa ve semaverler sarı ve beyaz madeni sigara masaları ve gramofonlar ve kumaş takımları ve karyolalar yazıhaneler için ... kanepe takımları ve saire bir çok möble çeşitleri satılacaktır.”[24]

Bütün bu “lüks” mallar, iflas etmiş İslâm millet zenginlerinin olabilir, denilebilir. Hıristiyan İzmirliilerin taşınır, taşınmaz tüm varlıklarını bırakarak yurtlarını terk etmeye zorlandığı ortamda, rakipsiz kalmış İslâm zenginlerinin icraya düşmesi zayıf ihtimaldir. Üstelik İslâm millet borçlarını sıfırlama ve alacaklarını ganimet kasasından ödeme yolunu da bulunmuştur:

“Tegayyüb eden eşhastan (kayıp kişilerden) bazılarının İzmir’in istirdadından mukaddem (geri alınışından önce) tüccara mal bedeline mukabil bankalar üzerine verdikleri çek bedellerinin bankalarca tasfiye ettirmek üzere bu gibi çekler sahibinin bir hafta zarfında emvali metruke ser müfettişliğine müracaatla çekin yeni(den) tasdik olundurmaları lazım gelecek ve müddeti mezkure hitamından (sözü edilen sürenin bitiminden) sonra ibraz edilecek çekler kabul ve tasdik edilmeyeceği ...”[25]

Bu ilân, sermayenin millileştirilmesinde, “kıymetli kağıt” millileştirmesine bir örnek olabilir. Alacaklı Hıristiyan vatandaşların çekleri “tasdik” ettirilmediği için hükümsüz sayılacaktır.

Yukarıdaki ilânın yer aldığı Anadolu gazetesi ile Duygu gazetesinin sahibi, İzmir’in önde gelen İttihatçılarından Haydar Rüştü, kaçıp sığındığı İtalyan işgalindeki Antalya’dan bir ay önce dönmüş ve hemen gazetelerini yeniden yayınlamaya başlayabilmiştir.[26] Çünkü şehirde “terk edilmiş” matbaa bolluğu vardır. Aşağıdaki ilân bunlardan biridir:

“Emvali metrukeden Aya Fotini Kilisesi karşısında Nikolaidi matbaasında bulunan makine hurufatın (harflerinin) haddi layık (değeri yeterli) görüldüğü takdirde 2 Teşrinisani 338 (2 Kasım 1922) günü karardade muamelesi ifası takarrur etmişse de (uygulanmasına karar verilmişse de) yevmi mezkurun (belirtilen günün) mevlidi nebeviye (Peygamber’in doğum gününe) müsadif bulunması ((rastlaması) ve ertesi günü de Cuma olmasına mebni (dayanarak) haddi layık görüldüğü takdirde muameleyi mezkurenin 4 Teşrinisani Cumartesi günü yapılacağı ilan olunur.”[27]

Ahırdan ve Ambardan Satış

“Terk edilmiş” taşınır mallar çok ve çeşitlidir. İzmir Defterdarlığı’nca açık arttırmaya çıkarılan koyunlar çeşit bolluğuna örnek olmalı:

“Emvali metrukeden olup Karşıyaka Jandarma Kumandanlığı’nın tahtı muhafazasında (koruması altında) bulunan üç yüz yetmiş ras ağnam (süt koyunu) şehir ... Salı günü perakende suretiyle ... on rası tecavüz etmemek şartıyla ... satılacağından iştirasına (satın almaya) talip olanların hayvanatın bulunduğu Karşıyaka’ya müracaatları ilân olunur.”[28]

Tren garı ambarları da “müzayede salonu”na dönüştürülür ve bu depolarda tek tek sayılamayacak kadar çok ve çeşitli ticaret malları vardır:

“Emvali Metruke Basmahane Satış Komisyonu’ndan: Basmahane İstasyon ambarında mevcut emvali metrukenin 13 Teşrinisani’den (Kasım ayı) itibaren her gün saat 9’dan 12’ye ve 2’’den 4’e kadar satılmasına başlanıldığından talip olanların İstasyon ittisalindeki (bitişigindeki) barakada in’ikad (toplanan) komisyonu mahsusaya müracaatları ilân olunur.”[29]

Sonsuz çeşitliliği canlandırmaya yardımcı olabilecek son bir örnek:

“Beşinci Mıntıka Müfettişliği’nden: Sağur sokağında[30] Corci Papasoğlu deposunda bir el kantarı, 450 boş çuval ve 950 kantar palamut, Şaphane sokağında Celepyan ve Şirinciyan deposunda 4350 boş çuval ve 2500 kantar palamut, Sulumezarlık[31] sokağında Yanko İskorkiyadi deposunda 981 boş çuval ve 1300 kantar palamut.”[32]

9 Eylül 1922’nin üstünden beş buçuk yıl geçmiştir. İlginç bir müzayede çağrısı olur. Bu duyurudaki mallar hem “taşır” hem de “taşınır” niteliklerine sahiptir. Şöyle ki:

“Emvali Metruke Müdüriyeti’nden: 1 Adet beş kişilik otomobil, müstamel (kullanılmış) ... marka 6 silindirli Sansubat ve bir adet yedek lastiği; 1 adet müstamel kupa arabası; 1 adet müstamel körük arabası; 1 adet ... körük arabası... Kışla[33] derunundaki (içindeki) garajda mevcut balada cinsi muharrer otomobil ve arabaların 5 Mart 928 tarihine müsadif (rast gelen) Pazartesi günü saat on dört buçukta satılacağından talipler mezkur otomobil ve arabaları görmek üzere her gün mahalli mezkur (yeri belirtilen) ambar memurluğuna müracaatla görmeleri ve yevmi ihalede hazır bulunmaları.”[34]

Gayri Menkul Müzayedeleri

Taşınmaz mallar, taşınır mallar kadar çok çeşitlidir ve aynı zamanda coğrafi olarak İzmir ve Aydın sancaklarını içine alan geniş bir alanı kaplar. Gün olur gazeteler, arka sayfaları “metruk mallar” müzayede ilanlarıyla dolu olarak çıkar. O zamanların mevcut gazetelerinde yer alan, belki de ilk gayri menkul ilânı açık arttırmayla satış değil kiralama ve içindeki eşyalar ise satışa konulur.

“Altıncı Mıntıka Müfettişliğinden: 38 Numaralı müzayede ka’mesinde (bildirim) Punta’da[35] Bornova caddesinde 72 numaralı dükkan, 39 numaralı müzayede ka’mesinde Tepecik’te Andriya sokağında 55 numaralı dükkan, 40 numaralı müzayede ka’mesinde Tepecik’te Niko caddesinde 38 numaralı dükkan, 41 numaralı müzayede ka’mesinde Mortakya’da[36] demiryolu üzerinde 195 numaralı dükkan, 42 numaralı ka’mesinde Mortakya’da Sepetçi sokağında 53 numaralı dükkân ve kırk üç numaralı müzayede ka’mesinde fırın, 44 numaralı müzayede kaimesinde Tepecik’te Kemer caddesinde 21 numaralı fırın...

Balada esamisi muharrer (yukarıda adları yazılı) yedi kalem dükkânın bir sene müddetle berayı icar (kiralama için) müzayedesini ve keza dahilindeki demirbaş eşyanın satış müzayedesini 15 Teşrinisani (Kasım)338 tarihinden 22 Teşrinisani tarihine kadar devam edeceğinden talip olanların bu müddet zarfında Punta’da Mesudiye[37] caddesinde 63

numaralı altıncı mıntıkada Emvali Metruke Ser Müfettişliği'ne müracaatları.”[38]

23 Ağustos 1924'te yapılacak Birinci Kordon'da bir dizi konak satışının,30 Ağustos'a ertelendiğinin duyurulduğu müzayede ilânında, (436, 450, 452, 454, 458, 594, 604, 610, 624, 628, 630 ve 662) kapı numaralı 12 konak yer alır. İzmir'i “terk eden” eski sahiplerinin adının verilmediği, büyük ihtimalle “mübadeleğe gayrı tabi eşhas”a [yani Ermenilere, T.U.] ait olan bu yalı-konaklar için Emlâki Milliye Müdüriyeti'ne başvurulacaktır.

Dağıtımdan arta kalan Ermeni gayrimenkulleri vardır ve bunlardan, müzayedeleri 1929'a kadar sarkar ve gazetelerde Ermeni emlâki hakkında art arda yazılar çıkar.[39] “Ermeni Evleri Satılıyor” başlıklı ilk haber şöyle:

“İzmir'in muhtelif yerlerinde bulunan ve Ermenilerden metruk olan 400 ev müzayedeye çıkarılmak üzeredir. Metruk Mallar İdaresi; İskan Dairesi ile alakası bulunmayan Ermeni emlakini kâmilten (tamamı) tespit ederek satışa çıkaracaktır, bunun için tetkikat yapılmakta ve muamelenin ikmaline çalışılmaktadır. Ermeni evlerinin hepsinin satış muamelesini birden bire yapmaktan maksat bu işlerin bir an evvel bitirilmesi memurların başka işlerle meşgul olabilmelerini temindir. Yalnız önümüzdeki hafta zarfında 120 Ermeni evi satılacaktır.”

Bir an evvel bitirilmesi istenen “bu işler”e bir ay sonra Karşıyaka Donanmacı mahallesi Salih Paşa caddesi üzerindeki beş konut müzayedesini ile başlanır.[40] Hepsi iki katlı, ön ve arka bahçeli, müstemilâtlı büyük evlerdir:

“59 Kapı numaralı Hayk Mardiros Uncuyan'a ait sekiz odalı hane 12 bin liraya; 29 kapı numaralı Aznif Parsih ve Rupin Papasancıyan'a ait dokuz odalı hane 10 bin liraya; 13 kapı numaralı K.Bergamalıyan zevcesine ait yedi odalı hane 16 bin liraya; 11 kapı numaralı dava vekili Takfor'a ait sekiz odalı 15 bin lira ve 5 kapı numaralı B.Agopyan'a ait yedi odalı 7 bin lira” tahmini bedelle satışa çıkarılır.

Müzayede üzerinde kalan kişi, kesinleşen bedeli sekiz senede ve sekiz taksitte ödeyecektir.”[41]

Şehirden ayrılmaya mecbur edilen Hıristiyan İzmirli, satmakla bitirilemeyecek ve İslâm milletin satın alma gücü yetmeyecek kadar geniş tarım arazileri ve bağlar bırakmışlardır ve mecburen “yıllık kira müzayedesini” yoluna gidilir. Meselâ Emvali Metruke Müdüriyeti ilân[42] özetinde olduğu gibi:

Bornova'nın Hamamlı, Köprübaşı Somun, Eski Maşat ve Taş Köprü köylerinde tarlalar; Dağdibi, Hamamlı, Mersinli ve Eski Maşat köylerinde zeytinlik; Hamamlı köyünde incirlik; Altındağ ve Kokluca köylerinde üzüm bağları...”[43]

Bitirirken

Bu yazı İzmir Hıristiyanlarından ele geçirilen “ganimet”lerin müzayedelerine ilişkin haberler üzerinden, İzmir'deki sermayenin el değiştirmesi ve ekonominin Türkleştirilmesine ilişkin bilgiler sunmakta. Burada sunulan resmin bütünsel olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü “don-gömlek”, “dükkân-konak”, “bağ-bahçe” dağıtmak ve satmakla ganimet tükenmez, daha 89 fabrika ve esas olarak geniş yangın alanının satışı vardır.

(Birikim Dergisi Nisan 2016 sayısında yayınlanmıştır.)

[1] TBMM Zabıt Ceridesi, devre: 1, Cilt: 22, İçtima Senesi: 3.

[2] Kamusu Türki, Şemsattin Sami; yayımlayan Ahmet Cevat, Dersaadet, 1217 [1802].

[3] Büyük Sözlük, Türk Dil Kurumu.

[4] Kuran-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 512.

[5] “Ankara Müftüsü Rıfat Efendi’nin Karşı Fetvası”, (16 Nisan 1920), bkz.
<http://tekadamataturk.tripod.com/kfetva.htmL> (erişim tarihi: 5 Ocak 2016).

[6] Nevzat Onaran, Cumhuriyet’te Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930):
Emvâl-i Metrûkenin Tasifesi-II, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, s. s. 119.

[7] “Ankara Müftüsü Rıfat Efendi’nin Karşı Fetvası”.

[8] Ahenk, 90Ekim 1922, Vilâyet Havadisleri, s. 2.

[9] Ahenk, 30 Eylül 1922, “7 Numaralı İdarei Örfi Tebliği”.

[10] Ahenk, 28 Eylül 1922, s. 3.

[11] TBMM Zabıt Ceridesi, devre: 1, cilt: 3, içtima senesi: 3, Gizli Oturum Tutanakları, 29
Kasım 1338 [1922].

[12] Ahenk, 2 Ekim 1922, s. 4.

[13] TBMM Zabıt Ceridesi, devre: 1, cilt: 3, içtima senesi: 3, Gizli Oturum Tutanakları, 29
Kasım 1338 [1922].

[14] Taner Akçam - Ümit Kurt, Kanunları Ruhu: Emval-i Metruke Kanunlarında Soykırımın
İzini Sürmek, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 84.

[15] Taner Akçam - Ümit Kurt, Kanunları Ruhu, s. 90.

[16] TBMM Zabıt Ceridesi, devre: 1, cilt: 3, îçtima senesi: 3, Gizli Oturum Tutanakları, 29 Kasım 1338 [1922].

[17] Akşam, 21 Haziran 1924.

[18] TBMM Zabıt Ceridesi, 13 Mart 1923, s. 411.

[19] Nevzat Onaran, Cumhuriyet'te Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1920-1930), s. 369-371.

[20] Ahenk, 1 Ekim 1922.

[21] 30 Eylül 1922 tarihli ve 7 numaralı bildiri, Ahenk.

[22] Ahenk, 8 Ekim 1922.

[23] Ahenk, 15 Aralık, 1922.

[24] Ahenk, 15 Nisan 1923.

[25] Ahenk, 19 Ekim 1922.

[26] Ahenk, 18 Eylül 1922, Vilayet Havadisleri.

[27] Ahenk, 4 Kasım 1922.

[28] Ahenk, 9 Ekim 1922.

[29] Ahenk, 15 Kasım 1922.

[30] Günümüzde 863 Sokak.

[31] Sağur sokağının devamı, 863 sokakçç

[32] Anadolu, 21 Ekim 1922.

[33] Saat Kulesi karşısında sonradan yıkılan Sarı Kışla.

[34] Anadolu, 24 Şubat 1928.

[35] Bugünkü Alsancak.

[36] Bugünkü Ege Mahallesi.

[37] Bugünkü Kıbrıs Şehitleri Caddesi.

[38] Anadolu, 21 Ekim 1922.

[39] Anadolu, 12 Mayıs 1929.

[40] Bu büyüklükte ardışık evler sadece Karşıyaka sahilinde yer alırdı.

[41] Anadolu, 28 Haziran 1925.

[42] Ahenk, 8 Mart 1928.

[43] Ahenk, 8 Mart 1928.

Kaynak: <https://yuzlesmeatolyesi.wordpress.com/>

